

Юрій Беззуб,

старший викладач,

Інститут післядипломної педагогічної освіти

Київський університет імені Бориса Грінченка

просп. Павла Тичини, 17, Київ, 02000, Україна

e-mail: bezzub-uv@ukr.net

«ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ РУСІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА ЕПІСТОЛЯРНОЮ СПАДЩИНОЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

У статті висвітлено актуальні аспекти еволюції «жіночого питання» в Україні в контексті формування модерної української нації кінця ХІХ – початку ХХ ст. Проблему досліджено на основі широкого залучення документів особового походження, зокрема листування Лесі Українки. Доведено, що епістолярна спадщина поетеси є важливим джерелом для встановлення фактів, подій і процесів, усвідомлення суспільної атмосфери та відтворення повсякденних, побутових практик розвитку тогочасного жіночого руху. Показано, що ідейні дискусії та «особиста історія» Лесі Українки, відображені в її листах, яскраво ілюструють пошуки української інтелігенції шляхів концептуального вирішення «жіночого питання» та практичних засобів забезпечення фактичної рівності жінок в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: «жіноче питання», фемінізм, жіночий рух, боротьба за права жінок, Леся Українка, епістолярна спадщина, документи особового походження, модернізм.

В українському громадсько-політичному та літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст. «жіноче питання» посідало помітне місце. Дослідники і літературознавці все частіше визначають той період як «культурний жіночий ренесанс», адже він був часом істотних зрушень у феміністському дискурсі.

До того часу «жіноче питання» в Україні не було гостро озвученим, оскільки в інтелігентському і робітничому середовищах жінка вважалася лише товаришем або дружиною чоловікові, і ніхто не наважувався підняти проблему її рівноправності в суспільному житті. Однак із зростання ролі жінки у європейському культурно-історичному процесі жіноча проблематика актуалізувалася і виокремилася і в Україні: створюються

жіночі клуби та організації («Клуб Русинок», «Кружок українських дівчат», всеукраїнська організація «Жіноча громада»), готуються видання перших жіночих альманахів (наприклад, «Перший вінок», «Наша доля») та часопису для жінок («Мета»), підвищується рівень жіночої свідомості, потяг до знань та емансипації. На думку дослідників, це призвело до виникнення українського варіанта фемінізму і утвердження його ідей у творах Н. Кобринської, Лесі Українки, О. Кобилянської та ін. [1, 2].

Особливе зацікавлення жіночою літературою та жіночою проблематикою взагалі пов'язують з іменами Олени Пчілки, Н. Кобринської, Лесі Українки, І. Франка, М. Павлика, О. Кобилянської, Є. Ярошинської, Грицька Григоренка, Дніпрові Чайки, Катрі Гриневичевої, Л. Яновської, Л. Старицької-Черняхівської та ін. Однак, за твердженням С. Павличко, лише Н. Кобринська сповідувала в чистому вигляді погляди, які потім стали називати фемінізмом. Вона була однією з перших феміністок у Галичині і разом з поетесою Ю. Шнайдер (Уляною Кравченко), К. Попович-Боярською, Є. Ярошинською й іншими стала засновницею жіночого руху [3, с. 70]. У жовтні 1884 р. за ініціативи Н. Кобринської створено «Товариство руських жінок у Станіславі», першочерговим завданням якого стала популяризація нових ідей та вплив на розвиток «жіночого духу» засобами літератури. Члени товариства виступали з лекціями про становище жінки в Україні, дбали про піднесення свідомості українок і заохочення їх до феміністичного руху за зразком європейського. З 1885 р. письменниця активно листувалася з представниками української інтелігенції з приводу видання українського жіночого альманаху. У цій справі їй дуже допомагав І. Франко. У 1887 р. у Львові вийшов жіночий альманах «Перший вінок», упорядкований стараннями і виданий коштом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. Цей альманах, як і три книги збірника «Наша доля», видані вже самою Наталією Кобринською в 1880–1890-х роках, важливі тим, що першими в Галичині й Наддніпрянській Україні поставили жіноче питання як проблему, що висвітлювалася в найрізноманітніших аспектах: становище жінки в суспільстві, питання жіночих організацій, створення дитячих закладів, які б вивільняли час для жінок-працівниць, міжнародний жіночий рух. В альманасі «Перший вінок» надруковано багато художніх творів, передусім жінок-письменниць. Цінність альманаху Н. Кобринська бачила в тому, що «жіноцтво наше на цілім просторі широкої Руси-України почувалося до свого існування народного, що інтелігентна жінка наша почулася рівночасно русинкою і чоловіком, заявила про свої національні і громадські права» [4].

Важливо, що в новій хвилі зацікавлення жіночою проблематикою помітна спроба не лише нового прочитання літературних творів українських письменниць, а й залучення документів особового походження – листів, щоденників, спогадів, автобіографій, нотаток для пам'яті тощо. О. Коляструк справедливо зазначає: «Якщо у традиційній історіографії ці документи «зневажають» через їх суб'єктивність, використовуючи як додатково-ілюстративні, то в історії «знизу», вони є чи не визначальними. Вони справді, на перший погляд, не репрезентативні, бо не мають офіційного статусу, вони не публічні (навіть листи, адресовані конкретному читачеві, призначені тільки для нього, але не для широкого загалу). Вони створюються на розсуд автора, із його волі, із його бажання (часто спонтанного) щось зафіксувати, закарбувати, відзначити, їх не можна вважати такими, що охоплюють повністю предмет обговорення. Попри це, ці «безпосередні аннали минулого» є незамінним джерелом повсякденності. Невипадково Марк Блок називав їх «мимовільними очевидцями», визнаючи, що вони заворюють своєю безпосередністю і щирістю, наче зненацька підслухана розмова. Ця так звана «література факту» має виразно суб'єктивне забарвлення. «Нестандартні» нарративні еґо-документи сприяють не стільки простому відтворенню фактів минулого, скільки відображають відчуття реалій, сприяють розумінню атмосфери подій. Вони мають виразний відбиток індивідуальності автора, його особистісного розуміння і бачення світу, його ставлення до описуваних подій...» [5, с. 145].

Творчість і особистість Лесі Українки стали особливо популярними для представників феміністичного дослідницького напрямку, у якому, як видається, виокремилися дві точки зору на «фемінізм» поетеси і громадської діячки. Перша – спирається на феміністичне прочитання поезії, прозових та драматичних творів Лесі Українки. Результатом став висновок про «наскрізний гендерний код» її творчості, спрямований на руйнування патріархальних канонів реалістичного письма, адже саме в оповіданнях та драмах виявляється її загальне уявлення про жінку та її місце в суспільстві і пропонується жінка як альтернативний герой [6].

Відзначимо, що в такому розрізі дослідженням порушеної проблематики займалися і займаються переважно жінки-дослідниці. Окремо згадаємо тут праці В. Агеєвої, С. Павличко, Т. Гундорової, Н. Зборовської, О. Забужко, монографії Л. Мірошніченко, О. Вісич, Л. Демської-Будзуляк та ін. Побутує думка про показовість того, що літературознавці-чоловіки і зараз не визнають доцільності досліджень гендерного спрямування творчості Лесі Українки. Своєрідний виняток становить, наприклад,

Р. Веретельник, який виступив піонером «феміністичного лесезнавства» [7]. У середовищі дослідниць-жінок визнається, що фемінізм Лесі Українки далеко не однозначний, він «підтекстовий» і можливо саме це і дає підстави опонентам твердити про їхню «запрограмованість провідними феміністичними ідеями» (зокрема, таку точку зору окремі дослідники пробують спопуляризувати стосовно висновків В. Агеєвої про Лесю Українку) [8].

Автором іншого, «нефеміністичного» погляду на творчість письменниці є Л. Скупейко, який використовуючи сукупність біографічних, історико-літературних та художніх матеріалів, доводить алогічність проблеми «Леся Українка і фемінізм» [9]. На його думку, ні домашнє виховання, ні родинні традиції Косачів-Драгоманових не могли спричинитися до феміністичних настроїв молодой Лариси Косач; більшість жіночих образів Лесі Українки – жінки сильні, вольові, які зуміли протистояти традиційним патріархальним устроєм, зберігаючи свою жіночність та свій «жіночий колорит». Тому дослідник не вбачає в цьому «якогось специфічного жіночого, феміністичного підтексту і стверджує, що це – лише «образи, створені жінкою, і ... ніщо жіноче їм не чуже» [9, с. 44]. Спираючись на біографічні матеріали, Л. Скупейко заперечує будь-які прояви феміністичних настроїв і в Олені Пчілки: «Не можна запідозрити «жінок Косач» у захопленні фемінізмом і тоді, коли мовиться безпосередньо про жіночий рух. У... «Автобіографії» Олені Пчілки увага акцентується на іншому – на розвитку національних настроїв серед українського, зокрема галицького, жіноцтва. Під час першої поїздки за кордон 1872 р. письменниця за дорученням М. Драгоманова зустрічалася у Відні з галичанами, серед них – і з Софією Окуневською, яка справила на неї «вражіння високоінтелегентної, захопленої вищими інтересами жінки. Я побачила, – писала Олена Пчілка, – що й поміж жіноцтвом галицьким є течія національних настроїв» [9, с. 45]. Однак опонентів дослідника не переконують такі аргументи. «Хіба такі висловлювання не свідчать про схиляння Олені Пчілки до феміністичних настроїв? Очевидно є інший тип втілення феміністичного руху в життя: не через творчість, а через суспільну діяльність, спрямовану в русло національно-визвольного руху», – зауважує Л. Сікора [2, с. 208].

Епістолярна спадщина Лесі Українки, обрана нами провідною джерельною основою дослідження, допомагає пролити світло на особливості її фемінізму. З одного боку, вони значною мірою визначаються впливом матері (Олені Пчілки), яка прищеплювала дітям любов до рідного слова, дбала про їхню всебічну освіту і глибокі знання, і сама була «проду-

центом національно-етнографічних зацікавлень». З іншого – значним впливом на формування інтелектуального світогляду Лесі Українки її дядька, відомого вченого і громадського діяча Михайла Драгоманова. Про це Лариса Косач зізнається в листі до О. Кобилянської, відгукуючись про власну «широку освіту»: «... Навіть жадних шкіл не покінчила і взагалі систематично вчилася тільки до 14 років, а потім пішла «на власний хліб», себто вчилася тільки того, що мені подобалось, а читала все, що запорву, без жадної заборони. Правда, коректив був в особі моєї матері та в листах дядька Драгоманова, якого вважаю своїм учителем, бо дуже багато завдячую йому в моїх поглядах на науку, релігію, громадське життя і т. і. Коли б він був жив довше, то, може б, з мене вийшло що ліпше, ніж є тепер, а так – буде, що буде!» [10, с. 133]. Як видається, саме в думках М. Драгоманова молода письменниця найчастіше знаходила і брала раціональне зерно, щоб виробити власні переконання.

У вітчизняній історіографії Лесю Українку та Ольгу Кобилянську прийнято вважати справжніми, глибокими руйнівницями патріархального усталеного погляду на жінку, а дослідники звикли порівнювати «жіноче питання» в їхньому трактуванні. Однак модерністський дискурс у творчості Лесі Українки формувався повільно, через складність становлення жінки-письменниці в патріархальному суспільстві. Хоча очевидно, що Ларисі Косач, яка вийшла з високоінтелектуальної літературної родини, це давалося легше, ніж її сучасницям. Саме вона впевнено вжила слово «модернізм» у значенні художнього напрямку у своїй доповіді «Малорусские писатели на Буковине», виголошеній наприкінці 1899 р. у Київському науковому товаристві. Ця стаття Лесі Українки посідає чільне місце в українській критиці завдяки полеміці, у яку вона вступила і яка точилася навколо постаті Ольги Кобилянської. На той час, як відомо, Ольга Кобилянська вже була авторкою двох феміністичних повістей і ряду оповідань, які дуже імпонували Лесі Українці. Можливо ця підтримка і розуміння стали в майбутньому причиною зближення двох великих українських письменниць, які починають активно листуватися.

Взаємини Лесі Українки і О. Кобилянської, якими вони постають з листування, не так давно викликали ціле збурення в стані дослідниць феміністичного напрямку. За словами Є. Барана, «означена тема свого часу набула майже авантюрного присмаку завдяки провокативному трактуванню окремих «екзотичних місць» у листуванні Лесі Українки й О. Кобилянської з боку С. Павличко» [11, с. 284]. Дотепер відомі й опубліковані тільки листи Лесі Українки до О. Кобилянської і всього один лист О. Кобилянської до Лесі Українки. Досі достеменно невідомо, з якої

причини і за яких обставин листи-відповіді зникли з особистого архіву Лесі Українки.

У цьому місці не маємо на меті акцентувати увагу на оцінці взаємин Лесі Українки і О. Кобилянської, тим більше, що, як наголошує Є. Баран, уже з'явився, ряд публікацій Л. Мірошніченко [12], Н. Зборовської [13], Т. Гундорової [14], в яких, на його думку, зроблена спроба врівноважити крайнощі трактувань, а їхні висновки при всій різноаспектності аргументацій майже тотожні. На підтвердження дослідник наводить висновок Н. Зборовської: «На моє глибоке переконання, у стосунках Лесі Українки та Ольги Кобилянської проживається і переживається любов як пристрасть поетична, тобто у ній важливе саме бажання, а не його втілення, сама мрія (фантазія), а не реальна дійсність...» [Цит. за: 11, с. 285]. Т. Гундорова називає взаємини Лесі Українки й Ольги Кобилянської «жіночим платонічним романом», який треба розглядати «як терапію самотності жінки у патріархальній культурі», і при цьому робить висновок, що «обидві письменниці в їхньому листуванні грали певну романну роль, а саме – роль закоханих. Великою мірою вона була запозичена з т. зв. жіночої літератури» [Цит. за: 11, с. 285].

В. Агеєва стверджує, що листи можна трактувати як унікальний приклад «одвертості жіночого саморозкриття, виняткове у своїй інтимній ширості свідчення дружби жінок-письменниць, яка уможливила руйнування узвичаєних і... стильових стереотипів» [8, с. 83–84]. Для вираження своєї неприхованої приязні та ніжності адресатки виробили свою мову і особливий стиль звертання в третій особі («хтось», «хтось білий», «хтось чорненький»). Але не варто шукати лише любовного дискурсу в листуванні Лесі Українки та О. Кобилянської. Вчитуючись в листи важко не помітити віру у творче самоствердження, торжество таланту Ольги Кобилянської, не зважаючи на всі перепони, нав'язані жінці суспільством: «... Хтось дуже розуміє когось і через те і капає когось дуже і зовсім не жалує, бо знає, що хто має силу ходити по гострім камінні, то завжди перейде по ньому до чогось високого, до вищого, ніж звичайно можна дійти рівними та гладкими стежками. А хтось має силу, хтось може. О, я ніколи не забуду, як хтось писав новелу в сі останні дні перед виїздом когось з Чернівців, – коли хтось так робить, то хтось багато може і буде могуті, і не загине, а зірве собі золоту зірку і цвіт папороті з землі і буде знати те, чого багато-багато інших людей не знають» [8, с. 85].

В інтерпретації літературної творчості важливо, щоб критик або читач розумів культурний код, який, за переконаннями С. Кочерги, «багато в чому визначається «національним образом світу» автора та його відобра-

женням культурного середовища» [15, с. 13]. Маючи спільний погляд на багато речей, у «жіночому питанні» письменниці мали різні погляди, і однією з причин якраз є культурне середовище: «Лесі вдома, на Україні, було взагалі важко зрозуміти, що це воно таке – галицький фемінізм. В «українській» жіночій ідентичності історично панує свобода поведінки і рівність з другою статтю. Жіноча незалежність була такою органічною частиною Лесиною життя, що навіть не потребувала доведення», – наголошує Н. Зборовська [16, с. 82]. І виховання, і переконання, і література, яку читали сучасниці, не ставили їх на один щабель боротьби за незалежність жінок. Тож як «феміністична авторка», Леся Українка в дійсності далеко попереду О. Кобилянської, чие новаторство в цьому сенсі вимірюється все-таки насамперед «домашньою» українською міркою, і могло вражати хіба що загумінкову галицьку публіку», переконана О. Забужко [17, с. 513].

Підтвердження справедливості таких висновків спостерігаємо в багатьох листах Лесі Українки, яка визначає різницю у становищі «жіночого питання» в Наддніпрянській Україні і Галичині. Так, у 1899 р. Леся Українка писала О. Кобилянській: «... Розумних людей я в Галичині стрівала, тільки всі вони якось не чарують, чогось їм бракує, – темпераменту, чуття, серця чи хто його знає чого, – не можна з ними почувати себе вільно. Говорю про мужчин, жінок мало знаю. У галичан мене ще вражало якесь чудне, непросте відношення до жінок, все вони дивляться на нас або згори вниз, або знизу вгору, а щоб так просто, нарівні – зроду! Хіба ж могла б яка жінка чи дівчина сказати або написати якомусь галичанинові «дорогий товаришу» або й «дорогий друже» без того, щоб йому не привиділось не знати що? Я думаю, ні. А поки справа так стоїть, що всі фрази галицьких поступовців про сприяння «жіночому питанню» лишаються фразами. Наскільки я чула про становище галичанок в товаристві, то се якась така неволя, що, може б, я скоріш на каторгу пішла, ніж на таке життя. Подібне життя, напр[иклад], в Болгарії, я його бачила... Не подумайте, що се в мені говорить «гординя» українки. Пишу так, бо думаю, що можу говорити з Вами щиро про сі речі. Мені здається якимсь лицемірством, коли галичани (мужчини) плачуть над духовним убожеством своїх жінок і вихваляють українок; від кого залежить, щоб справа змінилась? Нехай університети, права, патенти etc. залежать від уряду, але товариські звичаї не декретуються. Було колись і в Росії так, що жінці «з доброго товариства» не вільно було й кроку ступити по-людськи. Ще в часи Пушкіна написати листа до панича значило скомпрометуватись навіки («Я вам пишу, чого же боле? Что я могу еще сказать?») – пише

Татьяна до Онегіна), а тепер якби хто таке сказав, то люди б сміялися. Пам'ятаю, якось один «січовик» признався мені, що хотів «украсти» мою фотографію, бо ніяк не думав, що може просто її попросити, не будучи ні свояком моїм, ні нареченим. Дрібний факт, але він здався мені характеристичним. Тоді ще, пам'ятаю (се було літ 8 назад), аж лютила мене та мішанина понять: жіноча рівноправність, вільна любов, з якою «січовики» ніяк не могли дати собі ради. Так мов гвіздок якийсь сидить у них в мізку! Вже нащо д. Павлик найбільш «українізований», але й той заплутується в сьому. Ей, та вже недаремне ті галичани, що приїздили «шукати жінки собі» на Україні, стали з тим своїм сватанням «притчею во язьсах»! У нас хіба капелюхи так вибирають, а не жінок. І то ж приїздили не які-небудь, а поступовці...» [10, с. 135].

Дослідники звернули увагу, що Леся Українка була противницею будь-якого тенденційного мистецтва і намагалася позбутися «одвертої заангажованості навіть і щодо феміністичної проблематики у власних творах. Мабуть тому характеризуючи її феміністичні ідеї, важко одразу вказати на їхню очевидність у творах чи переконаннях поетеси», стверджує Л. Сікора [1, с. 98].

Уважне прочитання листів Лесі Українки приводить до висновку, що вона всіляко відмежовувалася від декларативності феміністичних постулатів, навіть відверто засуджувала «жіночий сепаратизм», завжди виступала проти будь-яких ідеологічних доктрин – релігійних, гендерних та ін. Тобто феміністська позиція Лесі Українки була особливою, незалежною і вона яскраво постає в її листуванні з М. Драгомановим, О. Маковеєм, М. Павликом, не кажучи вже про «наявність гендерного коду у творах», де він присутній більше в підтексті.

Жіноча незалежність у поглядах, творах, листах Лесі Українки дійсно відрізняється від позиції галицьких письменниць Н. Кобринської, О. Кобилянської та ін. У багатьох листах вона всіляко відхрещувалася від участі у суто жіночих виданнях, які планувала до видання Н. Кобринська: «Що там вийде з другого випуску її (Н. Кобринської) «Бібліотеки», якщо буде те саме, що і з першим, то пожалься, боже, грошей! Вона, певне, сердиться на мене за те, що я ухилялася від бібліотеки сеї, але щось я не маю серця до сього видання, надто після того, як побачила його, – і така се вже вузьенька річечка, сі жіночі видання. Коли ж кому і так судилось не глибоко та не широко плавати, то не хочеться позбавляти себе остатньої волі. Я гадаю, що англчанки не такими річками виплили в море» [18, с. 341–342].

Протягом усього листування Леся Українка з подивом згадуватиме про «образу» на неї Н. Кобринської через її небажання долучатись до публі-

кацій в окремих жіночих виданнях. Так, у листі до М. Драгоманова вона зауважувала: «... З Вашою думкою про жіночий журнал я згідна. По нашій думці, власне, не мав би то бути виключно жіночий журнал, та й взагалі зовсім не такий, яким хоче, чи хотіла зробити п. Кобринська. Як на мене, то я не розумію, що нового можна ще видумати в теорії до kwestії жіночої (жіночого питання – Автор) і що можна такого сказати нескучного про неї. Не скучно хіба, коли описуються факти з жіночого життя і розбирається жіноча психологія у гарній формі та й ще з таланом, і то сепаратизм сей трохи смішнуватий. Я писала се п. Кобринській, і вона певне прийняла се за велику герезію (єресь – Автор), бо щось нічого вже не пише до нас від того часу. Очевидно, ми порозумітись не можем. Вона задавала мені наприклад, такі теми «Жінка українка і її діяльність на полі національного відродження», а я не розумію, як би се й приступитись до такої надзвичайної теми. Задавались мені ще і ще чудніші теми...» [18, с. 197].

У листах до М. Драгоманова Леся Українка щиро дивуватиметься, що Н. Кобринська, якій вона висловить свої погляди «розсердилася» на неї: «Те, що Ви пишете про Кобр[инську] з її «Дрібною жіноч[ою] бібліот[екою]», для мене знов нове. Щось мені здається, що вона провалить свою справу отим підчеркуванням «жіночості» свого видання» [18, с. 206]. Як видається, Леся Українка скептично ставилася до спроб Н. Кобринської публікувати суто жіночі видання, бо вважала їх надто вузькими. З цього приводу Л. Скупейко наголошує, що в критиці «підчеркнуто жіночого» видання «Дрібної жіночої бібліотеки», Лесі Українці «лише йшлося про рівноправність та паритетність жіночої присутності в культурі як такий. Вона вважала, що суто жіночі видання лише б підкресливали підлеглість і колоніальний статус «жіночої» літератури, як літератури культурної меншини» [9, с. 46].

З іншого боку, і О. Забужко наголошує, що фемінізм Лесі Українки не має нічого спільного з «провінційним галицьким «емансипаторством» її сучасниць», оскільки її «прикладі для наслідування» – «королівни, грандеси (як не по крові, то «по духу») – жінки, свідомі своїх прав та вольностей «і готові їх боронити» [17, с. 379].

У творах Леся Українка яскраво вимальовує стереотипний жіночий підхід до вибору свого місця в житті («Пізно», «Розмова», «Над морем»), меркантильність, легковажність оточуючих її жінок. Такою вона залишається й у своїх листах: «Дивує мене Людя (Людмила Старицька, донька М. П. Старицького), їй Богу, я не можу зрозуміти такої психології, що вибрати чоловіка собі так як шапку, або черевики, се вже щось не по нашій культурі! «Остаточню!» – писала вона до матері [18, с. 380].

У багатьох листах Леся Українка формулює своє ставлення до шлюбу. У єднанні двох людей для неї головною є духовна близькість. Зокрема сестрі Ользі вона писала: «Трагічна річ сі «молоді подружжя»: les deux forcats unis par la mème chaîne... (це два каторжники, скуті одним ланцюгом (франц.) – Автор). Холод проймає, як подумаю про те... Краще вже бути вічно саодиною та тішитись хоч тією думкою, що нікому світ не зав'язаний моїми руками. Тільки я скажу тобі, що каяття не есть fatalitї (фатальність, рок (франц.) – Автор) кожного подружжя. Попроси колинебудь у Ради (Аріадни – доньки М. Драгоманова – Автор) той лист, що дядько писав їй з Парижа в 30 літні роковини його шлюбу з Людмилою Михайлівною (дружиною М. Драгоманова – Автор), і спитай теж колинебудь Людмилу Михайлівну, як би вона розпорядила своїм життям, коли б їй його вернули назад. Вона, певне, скаже тобі те, що казала мені, і ти побачиш, що можна носити спільні кайдани, і важкі кайдани, і все-таки бути не двома каторжниками, а двома друзями» [18, с. 483].

З листів повніше уявляється її «феміністська» позиція: «гендерний код Лесі Українки» базується на загальнолюдських цінностях і щирому нерозумінні потреби розмежувати світ на «жіночий» та «чоловічий». У листі до О. Маковея 1894 р. вона з іронією і водночас вдячністю коментує різницю між галицькими та «українськими» критиками: «Рада буду побачити Вашу книжку (їдеться про збірку «Поезії Осипа Маковея», Львів, 1894 – Автор), я Вас досі дуже мало знала яко поета. Дасть біг, Ви пізнаєте мене яко критика... Я тільки думаю, що критика від того не ліпшає й не гіршає, що її пише жінка; ви так по-лицарськи говорите про жінок-критиків, що після сього ялось рука не здіймається писати щось критичного проти Вас. Видно, справді, у вас в Галичині «жіноче питання» дуже в моді тепер, бо Ви раз у раз на його звертаєте. Навіть вибрали собі спеціальність «критика дівочих творів», – не можна сказати, щоб се була дуже широка спеціальність... От наші критики не такі лицарі і коли приходиться до діла, то ставлять в одну лінію і поетів, і поетесс, і літератів, і літераток; не знаю, як хто, а я не раз казала їм за се спасибі...» [18, с. 258].

Світоглядна позиція Лесі Українки в «жіночому питанні» зазнала випробувань в її особистому житті. Їй випало пережити драматичні моменти в стосунках із чоловіками, «ділом» заперечувати і опротестовувати патріархальні традиції в питанні шлюбу, пов'язані з цим ускладнення і конфлікти у взаєминах з рідними. У 1897 р. під час лікування в Ялті вона познайомилася із Сергієм Мержинським: «Типовий російський інтелігент (він не закінчив університету і все життя поневірився

по приватних уроках, як і численні російські інтелігенти), з тонким скорботним лицем, він був великим другом молоді і справляв чаруюче враження. І зовнішність його підкуповувала: прекрасний, тонкий, обрामований чорною бородою профіль, з блідим матовим, що часто палало нездоровим рум'янцем, лицем, з чорною хвилястою шевелюрою» [19]. С. Мержинський був помітним діячем російської соціал-демократичної течії в Білорусі. Імовірно, певні симпатії поетеси до соціал-демократичної ідеології стали початковою причиною зближення молодих людей, а згодом дружба переросла в сердечну приязнь. Аналіз їхніх стосунків у площині «дружба – приязнь – кохання» не входить у наше завдання. Однак не можна не захоплюватися силою духу і переконань поетеси в стосунках, які доходять власне до самопожертви задля близької людини. С. Мержинський мав невиліковну форму сухот, однак Леся Українка заповзялася, якщо не врятувати його від неминучої смерті, то принаймні бути поруч до останніх днів.

Особиста історія Лесі Українки і С. Мержинського, а також пов'язане з нею ускладнення стосунків з батьками, продиктоване невизначеністю взаємин молодих людей та турботою рідних про її здоров'я, повно відобразилися в листах кінця 1900 – початку 1901 р. [10, с. 203–243]. Восени 1900 р. здоров'я С. Мержинського різко погіршилося і 7 січня 1901 р., ледве оговтавшись після важкої берлінської операції, незважаючи на супротив рідних і фінансові труднощі, Леся Українка їде до Мінська провідати друга і залишається доглядати його до останнього дня – 3 березня 1901 р.

Ще раніше, 5 жовтня 1900 р., у листі до сестри Ольги, Леся Українка так пояснювала свій намір супроводжувати С. Мержинського на лікування: «... Я думаю, що таки поїду, хоч би мені прийшлося для сього більше енергії потратити, ніж я потратила її за все своє життя. Нехай навіть се все буде «жертва непотрібна», але я найбільш люблю приносити іменно такі жертви на алтар дружби, – в сьому логіки мало, признаю, але що робить, се факт ... [10, с. 209]. Вона заспокоює матір, запевняючи, що перебування біля хворого не становить небезпеки для її здоров'я: «... Тільки нагадаю тобі, що я дуже витримлива, отже, ти можеш бути певна, що мені особисто ніяка небезпечність не загрожує. Мені часом аж досадно, що я така вже аж занадто витримлива, – се таки, певне, якась нечувствєнність, чи що!» [10, с. 225–226]. Однак Олена Пчілка була впевненою, що саме цей вчинок загострив туберкульоз у доньки.

Самовідданість Лесі Українки яскраво виявилася й у стосунках із Климентом Квіткою. У листі до Ольги 18 лютого 1907 р. вона повідом-

ляла: «Головно мені треба знати, що найпотрібніше для Кльоні (Климент – Автор), що найкорисніше для його рятунку. ... Се ж друге видання тої обстановки, в якій загинув нещасний Сергій Костянтинівич. Ти можеш собі здумати, в який жах кидає мене ся аналогія!...» [20, с. 309]. 9 березня 1907 р. вона супроводжує хворого, з легеневою кровотечею К. Квітку на лікування в Ялту. Як і у випадку із С. Мержинським межа жертвності в Лесі Українки визначається не жалем, а особливим співчуттям і розумінням.

Відомо, що Олена Пчілка була категорично проти стосунків Лесі Українки з К. Квіткою, вважаючи його неприйнятною для доньки парою. Взагалі їхні взаємини багатьма сучасниками сприймалися як виклик усталеній традиції: Климент був на дев'ять років молодшим, однак усупереч «правилам», вони кілька років жили в громадянському шлюбі. Леся Українка писала батькові: «Мені дуже дивно, що ти пишеш мені «не удерживай Квитку, пусть едет в Швейцарию». Коли се я кого удерживаю? І чого б я мала удерживать в данім разі? ... Не бачу теж причини, чого б я мала забороняти йому бути там, де я. [...] Мені неприємно, що і ти йому про се говорив, так наче він божевільний чи заразний, що вже з ним в одному городі жити не можна. Впрочім, се твоє діло. Тільки ж я нікого не удерживаю, але й не проганяю нікого без причини, кажу се просто і прошу не сердитись за се, – я держусь у цій справі нейтрально, бо інакше не вмію. ... Мені чогось неприємно те, що ти ставиш питання, чи бути Квітці там, де я, чи ні, – се мене ставить в фальшиве положення. Я йому нічого казати не буду, нехай собі як хоче робить, а тобі кажу зовсім щиро, що він мені нічогосінько не заважає такий, як він тепер» [10, с. 291].

Леся Українка розкриває свої почуття до К. Квітки в листі до О. Кобилянської: «Мій хтосічок знає, що хтось завжди тримався добре з Квіточкою, але тепер тримається ще ліпше, і тепер уже Квіточка зовсім не може без когось жити, та і хтось близько того. Чи то зле, чи то добре, то кожний собі може думати як хоче, але вже воно так. Я не знаю, яка буде форма чи формула наших відносин, але одно певне, що ми будемо старатись якнайменше бути нарізно один від одного і якнайбільше помагати одно одному, – се головне в наших відносинах, а все решта другорядне...» [20, с. 183–184].

Цілком очікувано Леся Українка стала на бік сестри, коли через відмову Ольги взяти церковний шлюб із громадянським чоловіком Михайлом Кривинюком, справа дійшла до серйозного конфлікту з батьками. Сестри Косач дивилися на тодішній вінчальний обряд як на принизливий для жінки, адже він передбачав цілковиту покору чолові-

кові і довічне йому служіння. Лариса Петрівна послідовно відстоювала свої переконання у складних бесідах з матір'ю, яка ніяк не згоджувалася прийняти факт неформального Ольжиного шлюбу. М. Кривинюкові Леся Українка писала про «чимало принципіальних і непринципійальних» розмов з матір'ю «на тему про шлюб, вінчання і т. і., тоді було з її боку маса сліз, ридання, прикрих і вразливих речей, часом цілі ночі проходили так, що бодай не згадувати... Тії ночі надломили мені душу і через те я, може, колись мусітиму зробити навіть таке, від якого Ви з Лілею [родинне ім'я Ольги. – Авт.] щасливо врятувались [йдеться про церковний шлюб. – Авт.]. Але як коли почуєте про мене щось подібного, то не кидайте каменем, знайте, що тяжкі рани, а не власна воля примусять мене скласти зброю. У всякім разі, мені буде потіхою те, що коли не собі, то своїй найдорожчій сестрі я допомгла пробити дорогу до вільного і чесного життя; може, без моєї боротьби її боротьба була б трудніша. ... Так чи інакше, все ж можу сказати, що я перша примусила маму логікою відступитись від крайностей її погляду на невінчаний шлюб, і вона сказала, що не вважає вже себе в праві вживати якогось примусу над Лілею в тім напрямі і щиро відступається від своїх слів, ніби вона не хотіла б у себе приймати невінчаної дочки з дитиною. Логічно і морально я перемогла маму, тільки ся перемога так дорого мене коштувала, що – краще не будем ніколи згадувати про неї. Тільки не думайте, що все це я претерпіла ради якої жертви для Лілі, чи що, ні, я мусіла однаково колись се все відбути, то краще раніше, ніж пізніше... Мої погляди Ви знаєте, тому не потребує розписувати довго про те, наскільки я рада за вас обох, що не потребує робити тих проклятих компромісів, ... а я вам завжди помічниця в міру сили моєї» [20, с. 211–212].

Під натиском батьків 25 липня 1907 р. Леся Українка і К. Квітка все ж обвінчалися в невеликому храмі Вознесіння Господнього в Києві на Деміївці. З листів видно, що це було поступкою рідним, аби їм лишень не заважали жити разом, оскільки по-іншому вони себе не уявляли. Лариса Петрівна повідомляла матері: «Справа скінчена, ми звінчались сьогодні в 1-й годині дня. Знайшли такого попа, що сам порадив коротший спосіб, без оглашеній. Хоч с'як, хоч так дивитись на сей обряд, то все можна сказати: «*graves a Dieu c'est fini*» [Слава Богу, все закінчилося (франц.) – Авт.], коли вже взагалі він мусів відбутись. ... Я не кликала нікого з церкви до нас, бо думала, що Кльоні краще скоріше перейти від урочистого до звичайного, бо таки страшно було за нього. Поки що він почувється нічого собі, хоча, звісно, втомлений попередньою турботою та й самою відправою (ми в далекій церкві вінчались). ... Більше не пишу,

бо теж втомлена і мушу чимсь таким зайнятись (хоч коректурою), щоб вернути собі рівновагу душевну» [20, с. 336].

А Ользі Леся Українка пояснювала: «Я думала, що ти скоріш осудиш мене за сей крок, що тобі трудно буде зрозуміти, як могли ми «скласти зброю» там, де ти свою держиш, не хиллячи... І великий камінь знявся з душі моєї, як я побачила, що ти очевидячки «ввійшла в наше положення». Справді, стільки вимучившись, як я за сей рік, може, навіть Галілеєве одречення можна зробити, бо таки людина більш не видержить, ніж її сила дозволяє, та й то, якби річ була тільки в мені, то, може б, я й видержала ще, але наражати Кльоню на дальшу турботу я вже не могла, се занадто страшно. Сподіваюсь, що тепер матимем спокій хоч від людей, коли не від іншого чого...» [20, с. 337].

Так в особистому житті Леся Українка зіткнулася з проблемами, які раніше порушувала в новелах, «своєрідних «жіночих» психологічних студіях, де виводяться інтелігентні героїні, яким важко вжитися в рамках патріархального жіночого побуту й існування. Укладання церковного (патріархального) шлюбу трактується в новелах як принизливий для жінки акт купівлі-продажу («Жаль», «Приязнь»). Сюжетною основою кількох новел і оповідань є також проблема незалежності жінки у шлюбі (найвиразніше про це йдеться в оповіданнях «Пізно», «Ненатуральна мати», «Враги», «Розмова», де точка зору жінки завжди переважає і висвітлює неочікувані ракурси звичайних, побутових ситуацій» [8, с. 187].

Листи Лесі Українки першого десятиліття ХХ ст. відображають її активну участь, разом з матір'ю та сестрою Ольгою, в українському національному русі. Поруч із «громадськими» чоловіками вони працювали в Київській «Просвіті» у 1906–1910 рр. Олену Пчілку обрано до ради товариства, а Лесю Українку – товаришем (заступником) голови «Просвіти» Б. Грінченка та запропоновано посаду бібліотекаря. Однак, попри відсутність «зареєстрованих політичних провин», – про що вона повідомляла в листі до Б. Грінченка, – влада не дала офіційного дозволу на її призначення» [20, с. 284–285]. Тоді Лариса разом з Ольгою на громадських засадах енергійно взялися за комплектування бібліотеки, яка на кінець 1906 р. нараховувала вже близько 2 тис. томів. У листі до О. Кобилянської Леся Українка оцінює «Просвіту» як надзвичайно важливу національну організацію, «єдиний ясний пункт на темному тлі українського життя» в Росії, «перше легальне українське товариство у Києві, відколи він став «губернським городом Російської імперії» [20, с. 290]. Письмениця розгорнула цілу кампанію зі створення бібліотеки, листовно звертаючись до багатьох українських авторів і авторок (А. Кримського, В. Гнатюка

та ін.) з настійними проханнями презентувати твори для «Просвіти», розробила різноманітні варіанти перевезення видань до Києва тощо [20, с. 291–292; 21, с. 475–477].

З листів дізнаємося і про урядові репресії проти київських українців і українок у роки революції 1905–1907 рр., зокрема про так звану «українську ніч» з 17 на 18 січня 1907 р., коли в Києві відбулися масові арешти українських діячів, серед яких були і сестри Косач. Після арешту за Лесею Українкою було встановлено поліцейний нагляд [20, с. 293–295].

Отже, листи Лесі Українки не тільки глибше розкривають ідейні засади її творчості та громадську діяльність, а й сприяють усвідомленню сутності, становища та пошуків шляхів розв'язання «жіночого питання» в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. Вони є важливим джерелом для розуміння реалій, занурення в атмосферу повсякдення та дослідження побутових практик боротьби за права жінок в Україні в контексті розвитку громадсько-політичного руху в Україні.

Українська інтелектуальна традиція асимілювала західноєвропейський фемінізм, сприйнявши в ньому не тільки ідею боротьби статей за рівноправність, але й визначивши оригінальні соціально-культурні механізми, що сприяли гуманізації суспільства.

Леся Українка руйнувала тодішні стереотипи щодо місця в суспільстві не лише за допомогою своїх творів, а й стилем власного життя, що виразно відобразилося в її листах.

Список бібліографічних посилань

1. Сікора Л. Т. Феміністичний дискурс творчості Лесі Українки. *Наук. пр. [Чорномор. Держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2012. Т. 200, Вип. 188. С. 95–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2012_200_188_23.
2. Сікора Л. Феміністичні мотиви в творчості Лесі Українки. *Молодий вчений*. 2019. № 4.2 (68.2), квітень. С. 204–209.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
4. Кобринська Н. Відповідь на критику жіночого альманаха в «Зорі» з р. 1887. Чернівці : Коштом і заходом К. Трильовського, 1888. 16 с.
5. Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2008_2_145.

6. Крупка М. Емансипація творчості в українській жіночій прозі кінця XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / наук. кер. А.О. Криловець ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 20 с.
7. Веретельник Р. Фемінізм у драматургії Лесі Українки [Текст]: до 120-річчя з дня народження. *Сучасність: щомісячник незалежної думки*. 1991. № 2 (358). С. 29–37.
8. Агеєва В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія. Київ : Либідь, 1999. 264 с.
9. Скупейко Л. Леся Українка і фемінізм (нефеміністичний погляд). *Слово і Час*. 1999. № 8. С. 43–48.
10. Леся Українка. Листи: 1898–1902 / упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ : Комора, 2017. 544 с.
11. Баран Є. Леся Українка і Ольга Кобилянська: діалог культур (на матеріалі епістолярію письменниць). *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. Луцьк, 2007. Т. 4, Кн. 1. С. 284–292. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17781/21-Baran.pdf?sequence=1>.
12. Мірошніченко Л. Чим яскравіше світло, тим глибша тінь (Над листами Лесі Українки до Ольги Кобилянської). *Київська старовина*. 1997. № 6. С. 34–59.
13. Зборовська Н. Моя Леся Українка: есей. Тернопіль : Джура, 2002. 228 с.
14. Гундорова Т. *Femina melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с.
15. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – 656 с.
16. Зборовська Н. Пришестя вічності. Київ : Факт, 2002. 223 с.
17. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Комора, 2014. 646 с.
18. Леся Українка. Листи: 1876–1897 / упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ : Комора, 2016. 512 с.
19. Рябцева Л. П. Леся Українка і Сергій Мержинський. *Молодь України*. 2012. 24 лют. URL: http://vuam.org.ua/uk/704:Леся_Українка_і_Сергій_Мержинський.
20. Леся Українка. Листи: 1903–1913 / упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Київ : Комора, 2018. 736 с.
21. Леся Українка. Зібрання творів у 12 т. Київ : Наук. думка, 1979. Т. 12: Листи (1903–1913). 696 с.

References

1. Sikora, L. T. (2012). Feministychnyi dyskurs tvorchosti Lesi Ukrainky [Feminist discourse of creativity of Lesya Ukrainka]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. – *Scientific Works [of the Black Sea State University named after Peter Mohyla complex «Kyiv Mohyla Academy»]*. Ser.: Filolohiia. Literaturoznavstvo – Ser: Philology. Literary Studies, issue, 188, pp. 95–101. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2012_200_188_23 [in Ukrainian].
2. Sikora, L. (2019). Feministychni motyvy v tvorchosti Lesi Ukrainky [Feminist motives in Lesya Ukrainka's works]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, no. 4.2, pp. 204–209 [in Ukrainian].
3. Pavlychko, S. (1999). Dyskurs modernizmu v ukraïnskii literaturi [Discourse of Modernism in Ukrainian Literature]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Kobrynska, N. (1888). Vidpovid na krytyku zhinochoho almanakha v «Zori» z r. 1887 [The answer to the criticism of the female almanac in «Dawn» since 1887]. Chernivtsi [in Ukrainian].
5. Koliastruk, O. A. (2008). Dokumenty osobovoho pokhodzhennia yak dzherela z istorii povsiakdennosti [Documents of personal origin as sources of everyday life]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. no. 2, pp. 145–153. Retrived from http://resource.history.org.ua/publ/journal_2008_2_145 [in Ukrainian].
6. Krupka, M. (2004). Emansypatsiia tvorchosti v ukraïnskii zhinochii prozi kintsia XIX – pochatku XX st. [Emancipation of creativity in Ukrainian women's prose of the late 19th – early 20th centuries]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Veretelnyk, R. (1991). Feminizm u dramaturhii Lesi Ukrainky [Tekst]: do 120-richchia z dnia narodzhennia [Feminism in the playwrights of Lesya Ukrainka [Text]: to the 120th birthday]. *Suchasnist: shchomisiachnyi nezaleznoi dumky – Modernity: a Monthly of Independent Thought*, no. 2, pp. 29–37 [in Ukrainian].
8. Aheieva, V.P. (1999). Poetesa zlamu stolit. Tvorchist Lesi Ukrainky v postmodernii interpretatsii [The poet of the turn of the century. Lesya Ukrainka's creativity in postmodern interpretation]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
9. Skupeiko, L. (1999). Lesia Ukrainka i feminizm (nefeministychnyi pohliad) [Lesya Ukrainian and feminism (non-feminist view)]. *Slovo i Chas – Word and Time*. no. 8, pp. 43–48 [in Ukrainian].
10. Lesia Ukrainka. Lysty: 1898–1902 / Uporiad. Prokip (Savchuk) V. A. (2017) [Lesya Ukrainka. Letters: 1898–1902]. Kyiv: Komora [in Ukrainian].

11. Baran, Ye. (2007). Lesia Ukrainka i Olha Kobylinska: dialoh kultur (na materialii epistoliaruu pismennyts) [Lesya Ukrainka and Olga Kobylinska: dialogue of cultures (based on the writer's epistolary)]. *Zbirnyk naukovykh prats [Lesia Ukrainka i suchasnist]. – Collection of Scientific Works [Lesya Ukrainka and the present]*. Vol. 4, book 1, pp. 284–292. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17781/21-Baran.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
12. Miroshnychenko, L. (1997). Chym yaskravishe svitlo, tym hlybsha tin (Nad lystamy Lesi Ukrainky do Olhy Kobylinskoï) [The brighter the light, the deeper the shadow (Above the letters of Lesya Ukrainka to Olga Kobylinska)]. *Kyivska starovyna – Kiev Antiquity*, no. 6, pp. 34–59 [in Ukrainian].
13. Zborovska, N. (2002). Moia Lesia Ukrainka: esei [My Lesya Ukrainka: an essay]. Ternopil: Jura [in Ukrainian].
14. Hundorova, T. (2002). Femina melancholica: Stat i kultura v hendernii utopii Olhy Kobylinskoï [Femina melancholica: Gender and Culture in Olga Kobylinska's Gender Utopia]. Kyiv: Critique [in Ukrainian].
15. Kocherha, S. (2010). Kulturosofiia Lesi Ukrainky. Semiotychnyi analiz tekstiv [Culturosofology of Lesya Ukrainka. Semiotic analysis of texts]. Lutsk: PVD «Tverdnyia» [in Ukrainian].
16. Zborovska, N. (2002). Pryshestia vichnosti [The advent of eternity]. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
17. Zabuzhko, O. (2014). Notre Dame d'Ukraine. Ukrainka v konflikti mifolohii [Notre Dame d'Ukraine. Ukrainian in the conflict of mythologies]. Kyiv: Komora [in Ukrainian].
18. Lesia Ukrainka. Lysty: 1876–1897 / Uporiad. Prokip (Savchuk) V. A. (2016). [Lesya Ukrainka. Letters: 1876-1897]. Kyiv: Komora [in Ukrainian].
19. Riabtseva, L. P. (2012). Lesia Ukrainka i Serhii Merzhynskyyi [Lesya Ukrainka and Sergey Merzhynsky]. *Molod Ukrainy – Youth of Ukraine*. February 24th. Retrived from http://vuam.org.ua/uk/704:Lesia_Ukrainka_i_Serhii_Merzhynskyyi [in Ukrainian].
20. Lesia Ukrainka. Lysty: 1903–1913 / Uporiad. Prokip (Savchuk) V. A. (2018). [Lesya Ukrainka. Letters: 1903–1913]. Kyiv: Komora [in Ukrainian].
21. Lesia Ukrainka. Zibrannia tvoriv u 12 tt. T. 12: Lysty (1903–1913) [Lesya Ukrainka. Collected works in 12 vols. Vol. 12: Letters (1903–1913)]. (1979). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020.

Yuri Bezzub,

Senior Lecturer,

Hrynchenko Postgraduate Institute

Borys Grinchenko Kyiv University

17 Pavla Tychyny Ave., Kyiv 02000, Ukraine

e-mail: bezzub-uv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4978>**«Women's Issue» in the Ukrainian Social and Political Movement in the late XIX – early XX centuries (Case of Lesya Ukrainka's Epistles)**

The article explores aspects of the «women's issue» in the Dnieper and Western Ukraine in the late XIX – early XX centuries. It is about a complex of social problems related to the inequality of women in society, the state, the family, as well as discussions on ways and means of ensuring the actual equality of women in education, profession, work, socio-political and other activities.

The originality of the author's approach is in the widespread involvement of Lesya Ukrainka's texts in the study of little-used documents of personal origin, in particular the epistolary heritage. It is argued that an array of the poetess' letters is an important source for fact-finding, understanding of the realities, immersion in the atmosphere of everyday life, and exploration of domestic practices in the struggle for women's rights in Ukraine in the context of the development of the Ukrainian national movement.

Particular attention has been paid to the ideological discussions surrounding Lesya Ukrainka's «women's issue» and «personal history» reflected in her letters. It is proved that her epistolary texts deepens the understanding of the poetess as an active public figure and a prominent representative of the new generation of Ukrainian intelligentsia, who made an attempt to destroy the patriarchal attitude towards women by including the «women's issue» in the broad context of the formation of a modern Ukrainian nation.

It is found out that the Ukrainian feminist idea of the late XIX – early XX centuries was forming largely on a national basis. The Ukrainian intellectual tradition assimilated Western European feminism, embracing not only the idea of the struggle for gender equality, but also determined the original socio-cultural mechanisms that contributed to the humanization of society.

Keywords: «women's issue», feminism, women's movement, struggle for women's rights, Lesya Ukrainka, epistolary heritage, documents of personal origin, modernism.